

INCEPUTUL RELAȚIILOR FEUDALE PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE, REFLECTATE ÎN „VIAȚA SFINTULUI GERARD“

Viața Sfintului Gerard, scriere hagiografică, elaborată într-o versiune scurtă (Legenda minor) și una considerabil amplificată (Legenda maior), probabil în a doua jumătate a secolului XI (episcopul de Cenad, Gerard dispăruse în 1046) sau în cursul secolului XII, reprezintă cel mai important izvor istoric pentru societatea bănățeană în zorii feudalismului, a cărui valoare informativă n-a fost niciodată pusă la îndoială. De altfel, titlul lucrării nu trebuie înțeles drept o povestire fabuloasă, ci în sensul strict al termenului latinesc, legendă, adică „cele ce urmează să fie citite“, după tipicul bisericesc la anumite zile și ceasuri.

Personajul principal al lucrării este primul episcop catolic al Cenadului Gerard, a cărui biografie poate fi în elementele sale principale reconstituită cu ajutorul acestei scrieri. Este foarte probabil a se fi născut la Veneția la sfârșitul secolului X, unde și-a început studiile, continuate ulterior vreme de 5 ani (1015—1020) la Bologna. Se reîntoarce în localitatea natală, unde este ales abate și înainte de 1026 călătorește la Cluny, Chartres și Brogne.

Afectat de foarte complicata situație creată în republica dogilor de lupta pentru putere între diversele partide familiale, de care profită împăratul german și regele Ungariei, Gerard este obligat să se expatrieze. După peregrinări care vor dura mai bine de un an se înfățișează regelui maghiar Ștefan la 15 august 1027, la curtea căruia va rămâne dascăl al principelui Emeric. După moartea acestuia (1031), vreme de 7 ani se va instala ca anahoret în abația benedictină de la Bakonybel. Intervenția maghiară în Banat se va fi produs în acest răstimp, — între 1034 și 1038 — dată la care regele Ștefan nu mai era în viață.

În consecință imediată a acestor evenimente, Gerard primește episcopatul de Cenad, probabil chiar în 1038 și inaugurează o vastă activitate misionară.

Va muri în 1046, victimă a unor răsculați „păgini“ a căror mișcare începuse în părțile Crișului. Canonizat încă în 1068, reînhumat la Buda, Gerard a fost considerat în evul mediu patron al Ungariei.

1. „În zilele acelea, era în orașul Mureșana, (Morissena) un oarecare voievod, (principe) cu numele Ahtum, foarte puternic, care a fost botezat în orașul Vidin, după legea grecilor.
2. „El avea chiar o mulțime fără număr de cai neîmblinziți afară de cei îngrijiți păstoriți de slugi. Ale sale erau turmele nesfârșite . . . deasemenea (avea) și moșii și curți“.
3. „Iar regelui Ștefan /Ahtum/ îi arăta foarte puțină cinste, bizuindu-se pe mulțimea ostașilor și a nobililor, asupra cărora avea stăpânire și și-a întins puterea sa peste sarea regească ce cobora pe Mureș, punând în porturile aceluia riu, până la Tisa vameși și paznici, și-a pus vamă asupra tuturor“.

4. Sub stăpînirea sa se afla „țara de la riul Criș pînă la porțile Transilvaniei și pînă la Vidin și Severin . . . De aceea întrecea pe rege în mulțimea ostașilor și nu-l prea lua în seamă“.
5. Pentru a-l suprima, regele Ștefan s-a folosit de Chanadin. În cursul luptei dintre aceștia voievodul bănățean este ucis. Vorbind de înmormîntarea creștinilor căzuți în luptă în cimitirul mănăstirii Sfîntului Ioan Botezătorul din Mureșana, devenită după victoria lui Chanadin — Cenad, se spune „Iar călugărilor de acolo le slujea a treia parte a acelui oraș“.

(fragmente 1—5 publicate în traducerea românească la Șt. Pascu, V. Hanga, „Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.“, vol. 2, Buc., 1958, pag. 69—73 ; și la D. Suciu, Radu Constantinescu în „Documente privind istoria mitropoliei Banatului“, Timișoara, 1980, pag. 47,50, de altfel aici integral Viața Sfîntului Gerard de Cenad, Legenda major, Vita Sancti Gerardi Moreșianae ecclesiae episcopi + 1046, pag. 22—39, originalul latin, pag. 39—63, traducerea românească.)

Comentariu istoric

Împrejurările instalării lui Gerard ca episcop al Cenadului prilejuiesc autorului „legendei“ o incursiune în realitățile social-economice și politice ale societății bănățene la începutul secolului al XI-lea.

În fruntea voievodatului se află Ahtum, despre care Gesta Hungarorum ne spune, că era urmașul lui Glad. Linia de continuitate între cei doi conducători, subliniază caracterul ereditar al funcției de conducere politică și militară în tînărul stat, deci un început de consolidare pe măsura schimbărilor sociale de anvergură petrecute în acest răstimp.

Mai întîi acest titlu se asociază cu o excepțională putere economică „mulțime fără număr de cai neîmblînziți, afară de cei îngrijiți și păstoriți de slugi acasă, turme nesfîrșite, moșii și curți“, e drept în primul rînd cai, apoi probabil cornute, porcine și ovine și mai apoi pămînt, în fine mai multe reședințe poate întărite, înăuntru cărora activează forța de muncă dependentă capabilă să valorifice această bogăție. Este într-o formulare succintă tabloul unui domeniu feudal în curs de constituire, iar Ahtum, stăpînul său necontestat, șeful ierarhiei politice și militare al acestei societăți, un mare feudal în devenire. De altfel nu singurul, pentru că oastea voievodului este alcătuită din ostași dar și din nobili, în spatele acestui cuvînt trebuind a se ascunde o aristocrație militară în curs de feudalizare, probabili proprietari funciari de la începuturile noii orînduiri, care au prestat jurămint de vasalitate suzeranului lor, spre a-i constitui în caz de necesitate oastea. Dar această armată care-i îngăduie lui Ahtum să nesocotească autoritatea regelui maghiar este în fond o suprastructură parazitară, care nu poate exista, fără a fi întreținută. Ajungem astfel din nou la oamenii dependenți — slugile, care îngrijesc și păstoresc caii voievodului, poate tocmai spre a răspunde cerințelor militare, dar și anonimii, trudituri ai ogoarelor, absenți din Legendă dar din munca cărora se hrănește nobilimea. Stăpînii laici au alături oamenii bisericii cărora le slujește, o treime din populația orașului Urbs Morissena — Cenad. Credem a se identifica aici un început de stratificare socială, înăuntru căreia relațiile de producție feudale fac primii pași : voievodul, nobilii și ierarhia eclesiastică de o parte și slujitorii, ale căror obligații nu pot fi în mod cert determinate, dar incontestabil dependenți, siliți să muncească în folosul stăpînilor lor.

În contextul cristalizării treptate a acestor relații de producție, formațiunea politică bănățeană câștigă incontestabile atribute statale. În fruntea ei se află un voievod, un comandant militar deosebit de puternic sub ascultarea căruia se află „o mulțime de ostași și de nobili asupra cărora avea stăpânire”. Alcătuirea acestei armate deloc întimplătoare implică un mecanism social (vasalitatea) și unul politic (oastea — apanaj al clasei dominante) suficient de bine organizate spre a dovedi că procesul de instituționalizare al acestei societăți depășise faza incipientă. Poate cu această armată Ahtum rotunjise hotarele stăpînirii sale „de la Criș pînă la porțile Transilvaniei și pînă la Vidin și Severin”, o întindere considerabilă de circa 40.000 km² ce cuprinde un teritoriu aflat azi în județele Mehedintzi, Caraș-Severin, Timiș și Arad, precum și Bekes de sud și Csongrad, în Ungaria, Voievodina întreagă pînă în valea Dunării la Calafat, în Iugoslavia, și indiscutabil tot cu ajutorul ei încerca să-i păstreze neatîrnarea. E de presupus că între aceste limite teritoriale locuitorii parte membri ai obștilor, parte slujitori spre a folosi termenul din Legendă erau supuși prin intermediul unui aparat fiscal instituit de puterea centrală, să acopere dările din care se întreținea suprastructura laică și bisericească a acestei societăți în prefacere.

Nevoia de a impune ordinea, expresie a oricărei cîrmuiri puternice, precum și necesități care țin de încasarea firească a tuturor acelor venituri, care revin de drept unei autorități politice instituite, l-au făcut pe Ahtum să recurgă la vămuirea sării regale „ce cobora pe Mureș”, inițiativă de stat ce se slujește din nou de funcționari specializați, vameși și paznici „ce pun vamă asupra tuturor”.

Dacă prin toate aceste realizări (armată, fiscalitate, vamă) se urmărește consolidarea internă, în relațiile externe se caută alianțe stabile, care să descureze pretențiile anexioniste ale coroanei maghiare. „Botezat la Vidin după legea grecilor”, Ahtum întreține în minăstirea Sfintului Ioan Botezătorul din Morissenă călugări greci, ceea ce conduce la situația unui patronat, nu doar religios ci și politic al Imperiului bizantin.

Este credem evident că tot ce întreprinde Ahtum se subordonează unei politici de stat absolut coerente, avînd drept obiectiv principal menținerea neatîrnării față de statul feudal maghiar. Oastea sa numeroasă îi îngăduie să nu ia în seamă pe rege, indispus de asemenea, că acesta și-a așezat oamenii la confluența Mureșului cu Tisa, acolo unde ar fi dorit să controleze el sarea în tranzit.

Formațiunea politică condusă de Ahtum este deci un voievodat, un stat feudal incipient, ce beneficiază deja de cîteva instituții stabile, cu o politică externă activă, fermă și complet lipsită de obediență la adresa vecinilor agresivi.

Adăugînd acestora foarte semnificativa stratificare socială, în sensul unei noi orînduirii, considerăm că Vita Sancti Gerhardi depune o mărturie consistentă despre începuturile feudalismului în Banat în secolul XI.

Indicații metodice

Izvorul istoric mai sus prezentat își găsește utilitatea în lecția de istorie medie a României (cl. a VIII-a) „Evoluția societății românești la începuturile feudalismului”.

Informațiile cuprinse în Legendă pot fi folosite mai întîi în prezentarea organizării societății feudale, sub aspectul formării domeniului și a începutului stratificării sociale specifice acestei societăți. Atunci cînd se trece în revistă forma-

țiunile politice românești din sec. IX—XI trebuie să se semnaleze elevilor continuitatea voievodatului bănățean de la Glad la Ahtum, dar și incontestabila superioritate (întindere, instituții, politică externă activă) a celui din secolul al XI-lea. Afirmatia din manual cu privire la forța acestei formațiuni își găsește justificarea în aprecierile din text referitoare la raporturile dintre Ahtum și regele maghiar Ștefan. Cum elevii pot pune întrebări referitoare la întreaga istorie a domniei lui Ahtum, credem a se putea evoca în continuare conflictul său cu Chanadin regizat de la distanță de regele maghiar în cursul căruia voievodul și-a pierdut viața. Nu avem însă nici o dovadă că eliminarea acestuia a însemnat o luare în stăpînire a Banatului de către coroana maghiară, ci doar că astfel regele a instalat la Morissena-Cenad un vasal al său prin intermediul căruia și-a asigurat la confluența Tisei cu Mureșul controlul asupra vămii sării, cauza îndepărtată a conflictului cu Ahtum.

Aceste sugestii izvorite din textul Legendei îi vor ajuta pe elevi să înțeleagă mai exact împrejurările concrete, în care s-a născut societatea feudală românească.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

- 1) *Istoria României*, Buc., 1962, vol. 2, pag. 39—40.
- 2) Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj, 1962, vol. 1, pag. 62—65.
- 3) Gerard de Cenad, *Armonia lumii*, Ed. Meridiane, 1984 (prefață semnată de Radu Constantinescu, „Gerard de Cenad un scriitor al anului 1000”, cuprinde o biografie și un foarte pertinent comentariu pe marginea evenimentelor istorice prezentate în „Legenda sfintului Gerard”, pag. 10—50).

BOGDAN TEODORESCU